

24. 1598, 29. marca, Trebitsch (Trebič, Moravsko): Pismo: *Zuan Lun-gin* iz Bele poučuje ženo v Beli o izterjanju nekih terjatev. V italijanščini. (Fasc. 15)

25. 1602, 11. aprila, Praga: *Stefanus Billina civis Pragensis* izjavlja, da je prodal vrt bratoma Gregorju in Štefanu Cus iz Bele. Priči: *Georgius Iacomini* iz Bele in *Sebastianus Micel* z Njive. »Scripsit Adamus Bilina filius Stephani.« V latinščini. S pečatom Štefana Billine. (Fasc. 15)

*

Dokumenti so v »Archivio della giurisdizione di Moggio«, ki ga sedaj hrani Biblioteca Comunale, Udine.

Iz italijanskega rokopisa prev. Vida Matičetova

Résumé

Итальянский этнограф др. Гаetano Перуззини публикует здесь впервые выдержки из архивных материалов XVI века, в которых говорится о выселении ремесленников, торговцев и разносчиков из северного Фриули и особенно из словенской долины Резии. Это временное выселение шло главным образом на север, в разные места австрийских владений, особенно в Чехию. На основании им исследованных документов, автор дает также сведения об культурных и экономических условиях резийских выходцев этого времени.

Ljudski pevec iz Tera

France Bezlaj

Pokrajina ob Teru ima v vsej slovenski Benečiji najbolj osamljen položaj. Običajno trdijo to sicer o Reziji, toda Rezija je vendarle svet zase s svojo posebno mentaliteto. Rezijani se čutijo narod, njihova dolinica je dežela, kakor je dežela Karnija ali Furlanija. Zanimivo je, kako globoko se je stara Baudouin de Courtenayeva slovansko-turanska teorija o izvoru Rezijanov ali prav za prav njihovega narečja, vtisnila v mišljenje teh ljudi. Nič čudnega ni, da so se iz Courtenayeve teorije, ki jo je iz separatističnih razlogov vsaj do nastopa fašizma podpirala tudi italijanska šola, izgubili Avari, za predstavo preprostega kmeta je turanski svet vendarle preveč oddaljen, ostali pa so Rusi in zavest bližnjega sorodstva z njimi. Razen tega se je vsaj pred prvo svetovno vojno tri četrtine Rezijanov pečalo s krošnjarstvom, vsi starejši moški dobro govore slovenski in tudi znanje drugih slovanskih jezikov, kar jih je bilo zastopanih v bivši Avstriji, je izredno razširjeno po dolini. V štirih rezijanskih vaseh sem devetintridesetega leta našel kar enajst primoženih Ukrajink, Poljakinj in Cehinj. Mlajši rod sicer ni imel več možnosti krošnjarjenja izven italijanskih meja,

toda po nekakšni tradiciji je večina rezijanskih fantov odslužila kaderski rok pri karabinerjih ter so jih največ uporabljali za graničarsko službo na jugoslovanski meji. Redek je med njimi, ki se vsaj nekoliko ne bi seznanil s knjižno slovenščino. Ko sem prvič prišel v Rezijo, so mi gostje zvečer v gostilni zapeli Hej Slovane. Čudil sem se, ker so bile vmes tudi fašistične in karabinerske uniforme, toda ko sem kasneje dober mesec preživel v Reziji, sem začel polagoma razumevati ta svojstveni lokalni patriotizem, ki je tako močan, da je pokazal celo precejšno asimilacijsko silo. V osrednji rezijanski vasi, na Ravenci, so bili tik pred vojno samo pri štirih hišah posestniki domačini, vsi drugi so bili furlanski priseljenci, vendar je vas ohranila staro narečje kot občevalni jezik, ki ga niti država niti cerkev, — saj oficijelno to ni bila slovenščina — niso mogli tako vneto zatirati kakor drugod po Benečiji.

Nadiški Slovenci pa itak niso bili nikoli tako ostro ločeni od Soče. Njihovo narečje ni tako svojstveno razvito, knjižni jezik jim je razumljiv brez težave in slovenska narodna zavest je med njimi razvita mnogo bolj kakor med Korošci. Ko sem obiskal pod Landarsko jamo duhovnika, katerega je France Bevk orisal v Kaplanu Martinu Cedermacu, se je moj gostitelj pred oltarjem obrnil in začel slavnostno moliti očenaš po slovenski. Ljudje v cerkvi so za hip ostrmeli, nato pa se je iz vseh grl oglasil tako spontan in gromek očenaš, skandiran skoro kakor bojno geslo, da ga ne bom nikoli pozabil. Pred cerkvijo se mi je duhovnik, ki je bil nekoč zaprt samo zato, ker je med italijansko pridigo mižal, nasmehnil, češ, jutri pridejo sicer karabinerji pome, toda včasih je le treba pokazati ljudem, da nismo pozabili nanje.

Popolnoma drugačen pa je položaj pri Terskih Slovencih. Njihovo narečje se prav tako kakor rezijansko že toliko loči od sosednjih obsoških govorov, da se brez posebne vaje ne morejo več sporazumeti med seboj. Edina cesta, ki veže Ter s Sočo pri Bovcu, je bila dograjena šele tik pred zadnjo vojno. Stoletna izolacija je v tej krajini pod južnimi obronki zapadnih Julijskih Alp, kjer ni bilo nikoli niti sledu po slovenski šoli, ustvarila tako žalostno stanje, kakršnega nisem srečal nikjer drugje. Ko sem v arhivu Atlante Linguistico Italiano v Vidmu pregledoval jezikovne zapise italijanskih zbiralcev, so me seveda zanimala tudi poročila o narodnostnem čutenju prebivalcev, katera so redno dodajali nabranemu materialu. Vsi so se strinjali, da je narodnostni odpor v krajih ob Teru najbolj šibak in da se prebivalstvo zaradi srečne zemljepisne izoliranosti ne čuti povezanega z ostalim slovenskim ozemljem. Kmalu sem se lahko prepričal, da imajo do neke mere prav. Ljudje so bili zastrašeni in nezaupljivi, izmikali so se, brž ko sem omenil, kaj bi rad od njih. Prisiljen sem se bil zateči v gorska naselja, kjer sem imel nekaj več sreče. Tudi cerkvi se ni zdelo več potrebno, da bi skrbela vsaj za domače spovednike. Zadnjih dvajset let ni bilo v območju terskega narečja niti enega duhovnika več, ki bi razumel govorečo domačinov.

Zato sem bil presenečen, ko se je čez nekaj dni v Teru samem oglasil pri meni mož, katerega je moje delo zanimalo. Kmalu mi je zaupal, da

piše pesmi v domačem narečju. Imenoval se je Pietro Negro (Carne). Ljudski pevec v takšnih okoliščinah me je razumljivo še prav posebno zainteresiral. Poleg furlanščine je dobro govoril tudi italijanski in nemški, knjižna slovenščina pa je bila zanj skoraj nerazumljiva, preveč je bilo besedi, ki jih ni poznal. Po poklicu je bil davčni uslužbenec v domači občini. Ker imajo v Italiji davke v zakupu banke, mi njegov službeni položaj ni bil prav posebno jasen, sam pa o njem ni rad govoril. Prebival je na Njivicí, eni najzahodnejših slovenskih vasi, prvi za kratko sotesko reke Tera, ki se začne tik za Tarčentom, in ni živel v posebno ugodnih razmerah. Bil je razgiban vaški samouk, približno pri petdesetih letih, srednje postave in suhljat, z živahnim, lepo zarisanim obrazom. Bil sem prvi slovenski inteligent, katerega je srečal v življenju. Zanimalo ga je tudi narodnostno vprašanje, veliko je spraševal in se čudil, kako je mogel imeti tako zgrešene predstave o Slovencih. Laskalo mu je, da sem si nekaj njegovih pesni, ki mi jih je narekoval po spominu, tudi zapisal. Nagli izbruh vojne mi je preprečil, da sem zapustil Benečijo prej, kakor sem nameraval, in se nisem mogel več vrniti v Ter. Med italijansko okupacijo mi je pisal in pri meni se je oglasil z njegovimi pozdravi tudi vojak domačin, ki mi je navdušeno pripovedoval o njem, da so v vasi uprizorili celo dramo v domačem narečju, katero je Pietro Negro ali sam napisal ali vsaj priredil. Točnega odgovora mi vojak ni mogel dati. Moj pripovedovalec je bil kmalu nato doma na dopustu, sam uprizoritve ni videl, toda bilo je nekaj posebnega, nekaj, česar terska dolina še ni doživela.

To bi bilo vse, kar vem o njem. Sedaj so stiki žalibog onemogočeni, čeprav je tudi v planinah nad Terom teklo mnogo slovenske krvi. Toda četudi je bila slovenska narodna zavest zatrta in šibka, je bila v teh po fašističnem gospodarstvu obubožanih gorskih vaseh tem močnejša socialna zavest.

Pri nas smo se za Beneške Slovence mnogo premalo brigali. O Terskem narečju razen kratke jezikovne karakteristike v Ramovševi Dialektologiji ni od Baudouin de Courtenayevih časov dalje niti najmanjšega poročila v naši znanosti in literaturi. Pietro Negro ni zanimiv samo etnografsko, ampak je tudi tipičen primer narodne žilavosti v krajih, nad katerimi je predvojno oficijelno slovenstvo na tihem že davno resigniralo.

Njegov življenjepis sem po njegovem lastnem pripovedovanju napisal v narečju:

San se štjóru ta za yárgan tú y paize od Grót. Kar san biy máy pólan kúy škýóle ot paiza se par fájru šere nakéj úču. Pótle kə so mi ymfli očə ano máti, niésen mórey yč študiáti. San hódu pást óyce an kozé ano san sán študiroy od librine, kə mi dájo fár ano kə san sán kupuyúy. Nel míl nŷ čente diž dan moj znánac mə je klleuy sabò, za kə mu pomáj paršúyati. Ot təbòl san učnjéy študiáti lét od dácəhə. Dno ljéto póti san dáy ežáme toy yidenski prefetúri. Dal míl nŷ čente únč san učnjéy djélati dacəár tuy komúni Bárdska è túkei še nášni dán sa obréčen.

Kar je máj kei timpa libarà áno ka láya je liépo spočíta, to ma pride za pisáti kak štrambalòt za se stortì posmedáti, ta na kácii ženitkah al za nóyo ljéto kak onomáštlik.

Ljéto mùl nùf éént ventičink je bló miésca zétn'aka, já an dan drúhi zauršán smo ùidali, ke ùoz ne jáme ta za no kišo zaurško to móčno kadjiéto. Já san biy kurióysan ùidati, kyó to je to y tei jámi, S'mò ùziéli lopáto, pikón, ano mačoléto, s'mò odrili òko jáme, ka je blà tásna a zàt s'mo se uliskali nótra. Pòtle pòj čirka kyúndiž métroš s'mò paršli ta nad dan pòt. S'mo ya zmiérili, je lók ùintakuátroš métroš. Uidoč ka niésmo móyli ili nótra, s'mo se ùratili názat.

Drúyi dán s'mò poyiédali družin Zauršánan, kuó s'mò obrélli. Nekéj ne tidne pótej já san sepisuy dan artikul ke gazéti di ùenéciya. Pòtlej san jéy dan taləgrán od čirkolo špeleulóžiko od ùidma, ko me ùorúy, ke na èò priti djélat šploración z námi še tézjé ot čirkula. Z ùidma so paršli sédan studéntje, kyó bi ž n'emi še profésor Kárlo Fábri. Tò dán san jèn pokazoy jámo, pólla s'mò šli ùkəp nótra z ljéstnici od úarui, ka so bli parnésti ž n'imi. Tàko je blà škuprida ta nóya gróta zaurška. No ljéto pótej s'mò prédrli no jámo, ka to móroy ùljésti toy grótoy priž ljéstnici. To ljéto je biy še prefékt ùidinski ano ùéškul ùizitúyat grótu.

Primerki Negrovih pesmi

1.

Sàrčne auyúrje še záte, Baziléj
Naj byóh še čjéste ljépo se usmili,
Zakè ti žiui nadóuzin, ùesoy no zdròy,
Simpre najéden, napit no dəbòy!

Žalost mi je, ka šjor Mušulin
o té obrejúya otpriéti takuin;
Ma kyó èš stortì, ti se maš rasonjáti,
áli se oženiti áli tásu placáti.

Já za máj kònt ti dáyan konzéj:
Póji po tujóji póti ráyno napréj.
Ma se ti maš úójo kəi léyšo žiuiti,
úra je ùdárila za se oženiti.

Parò darž na pámat za bili kontènt:
Ne miérkei tjeéh, ka májo permanént,
ne tjeéh ot kótule krátke, ka se ne mórajó sprənitì
bréz ne pokazati rázorja od rili.

2.

Šjor ùikári, já si èújen kontènt no onoràt
bifi nocói z ùami tlà za táyolo jinúidán.

Ma čújen néku žalost, ka na mè dominà
zakò ma láya ùan lièpo stortì auyúrje ne znà.

Rádo bi biy dan dolór áli dan šapiènt,
maγári za málo limpa, lih za dan momènt,
lih za takéi. kà bi mórou čisto špiegáti,
kuò bi rádo ùan céu auyuráti.

Ma bóžac ja, je krátko mo znánje,
Znàn mále besjéde, le sóuso kompánje.
Ma láki kà znàn, e ùi znájte skozáti,
dóbar onomástik ùan èòn auyuráti.

Prášan bóa, ko ùas naj známi dóygo žiuiti,
brès kà naj méjte jédne slabine tarpiti.
Sréce no zdráuja ùsin ùan déi,
fin kà ùas bo klicuy láre na réj.

Pótèn kuì túj še dan drúye auyúr!
Iá ùan dijélan úéro di kúr,
sóuse ucice, kà máte pod úami za pásti,
náì ùas poslúšajo za lièpo žiuiti no rásti.

Ujéste sán, kà zlyódej osin par nás máti,
za nás ùi klicati, pol te dóra puóti,
Mérkrite té, kà so zajéle te kriye tróji,
Nestúójte jèn náti spásti tou škòji.

3.

Čúi, čúi, kužina, na bódi y štíci,
če njésan ti pisou préj kuì n'elè.
To je inútil, ke r.špósto te kliče,
ne móren reyáti llè éno celè.

E ujén, kà san dóyžan za ti pisáti.
Ma pòj, túy dya se ne móren reskláti.
A zát san uzyúbu pačjéncjio, san uzyúbu màh,
šáko pišúvanje to dijéla mi stráh.

Záme péna, to je dan tormènt,
bàl tó bo zájn oniti dan sóli momènt,
ma uèn'jéti zútra ta na štiri al pèt
zát še afár je, kà nù ne pójte urét
i láki čloyèk se myóre ayelili.

Mladonjà to nášnjo áno to dan bòt,
myóji nóno ó mi šimpre spjeyáya,
kà nàš žoyèntiul na je sóusa na drúya,
koj tá, kà je blà, kar hoduy ón na snúbu
ta sarietát danbótna na šlà sóusa na úbu.

Te čere danbórne so blè sóuse pošténe,
 njéso nosile zúòj sónca lombréne,
 njéso hodile a spàs po noči,
 Ti kà nu hódio nàs . . . byòh ùdrii, ne ùièn kà ràèi.

Dan bòt tuó ko kuásay oča ali máli
 to mýóruy sòbat zúèllo ubadàti,
 ma nàs nai porkazúya máli òli láta,
 so kalkuláni tèi ránæk batáta.

Dan bòt usáko uètir so prédle kudéjo
 za soséinili l'éušo faméjo.
 Ma nàs nu lédajo koj libertál,
 o čečice, čečice, kam je slà sarjetát?

4.

Sáko riéè, kà lò obiéta,
 to uzóme dan péjs ta na suè pléca.
 Zá se ol ta péiza dàšçariáti
 to ma obéçu sodəsfáti.

Še jà Tarezini no šjóri Gústi
 san obéçu posláti dan ayúr tou búšti
 é onè so mi obéçale póuna koléda
 áno bonbóne za mjéti ústa od mjéda.

S cjełan moj sárçan, še nie uèè, kúji kà móren
 prášan, kà byòh déj zdróuyje ta ljépan duéjn šjóran.
 Ot sáke slabine nej byòh jà ohráni,
 zakè no méjte no ljéto byólše kuj láni!

Byòh déj zdráuyje ušien tu u n'əh hiši,
 e té, ko je zúnah, nai zópət jən piše,
 ko jen déj nolicije, ko je uèsou no zdròu
 áno ko posləl sóule za kupiti kej tou kočòu.

Póləjn kúji tuó šè dan drúyi ayúr.
 Ja e uàn djélan uéro di kúr
 ano di kúr çòn za uàs bóya piéti,
 kà ne stuóite uèè kà tú kej ste se dəbəlèti.

Tarəzina, ne jəma zéj olánte
 təkáji lo je rət bréz njé mjéti uèè štánte,
 se tó je uèè, no se móre sóuçi mayári ná'a:
 ma na uéro ne páša ol sáca'a pra'a.

5.

Čúĭ, Katica, stóĭ me aténta
za bíti dan tant konténta
Če mo písmo znáš kapiti
máš modántace zmočĭli.

Ne ĭntendàn te ofĭndáti
Tá'a zariés ti ne mərətáš,
Ti máš di kúr se posmeĭáti
Uèé kuĭ to, ki ti kudáš.

Ali diĕu ráĭno ali diĕu kriĭo
nè ti ĭpan ta na žĭyo.
Čò mi ubeží kak štrambalòt,
pardonóĭ mi za se bòt.

Sà mi obécala kolédo
nje ĩén riés, ma tĕo polédo
to mi dié: ĭá, ĭá, còn dáti
còn proméso mantanjáti.

Uiés, Katica, jábolko còn, frúške
còn kulĭne, béjske ali múške,
áno za konténtáti mi otroké
còn še duĭje řĭice zĕorè.

Še kak ĭjšnik máš mi dáti
za mò ĭĕušo konténtáti,
kak bonbón no karamélo,
ĕe máš opérto portélo.

Ne kudáĭ me brès kadĭla,
ĕe tekáĭ je preténdán.
na tð ne pride mórti kĭla,
storĭ te řĭuárĕiĕ za ta dán.

Čúĭ Katica, čúĭ, poslušéĭ:
Bĭóh deĭ zdráĭje pàrvo dúši,
bĭóh ti déĭ no dóbro láĭo,
bĭóh ta naĭtĭ simpri zdráĭo.

Če ti snúbiš, otprĭ óci,
amór to je dan dðš ĕo móci.
Ohráni se ta pol strĭého.
Stóĭ, Katica, dalðè od ĕriéhoĭ.

Bĭóh ti dáĭ no dóbro ĭĕto
toĭ ponóĭci kéĭ pare řĭéto,
ano ta dónæs kai še ĭĭna,
Zbúĕon Kalĭna!

Résumé

A Njivica (it. Vedronza), un des villages, situés aux limites occidentales de la «Slovénie Vénétienne», aux environs de Tarcento, vit, aujourd'hui encore, le chanteur populaire Pietro Negro. Dans les localités qui ne possédaient jamais une école slovène — elles se trouvent déjà soixante-quinze ans sous la domination italienne — la tradition nationale s'est conservée encore toujours. Le chanteur qui connaît l'italien et l'allemand, ne fit jamais connaissance ni de la langue littéraire ni de livres slovènes. L'auteur a essayé de donner — dans la transcription phonétique — quelques échantillons de ses chansons. Le chanteur lui-même se sert de l'orthographe italienne. Au commencement de la guerre, il a même donné, dans son village natal, une représentation théâtrale, arrangée d'après un original italien au patois.